

JONATHAN J. PRICE

A zsidó háború és Jeruzsálem lerombolása

Az i. sz. 66 késő őszen a Templom-hegyen jelentős zsidó arisztokraták tartottak találkozózt különböző fegyveres forradalmi erők vezetőivel, hogy kormányt alakítsanak és megtervezzenek egy háborút. Éppen most szegyenítették meg Syria kormányzóját, Cestius Gallust, aki jelentős erővel indult a parázsló lázadás legyűrésére. Mindenki azt várta, hogy Cestius helyreállítja a rendet, a rómaiakra jellemző brutális hatékonysággal. A rómaiak és talán a zsidók közül is sokan meglepődtek, amikor Cestius összeomlott Jeruzsálem előtt, majd hirtelen visszavonult, katasztrofális hatást érve el saját erőinek köreiben. A zsidók jogos örvendezéssel tértek vissza Jeruzsálembe. Most várhatták, hogy a Római Birodalom teljes erejével lecsap kicsiny országukra. S közben mégis viszonylag olcsón megszabadultak – megszervezték önálló életüket.

Az i. sz. 66-os háború kitörése konfliktusok hosszú sorának eredménye volt, melyek i.e. 63-ban kezdődtek, amikor Pompeius meghódította a Keletet. A lázadást megelőző 130 évben a rendtelenség és az ellenállás jellemzőbb volt, mint a béke, a belső megosztottság és a harcok állandósultak. A római irányítás, bármennyire jóakarátúnak tünteti föl fő forrásunk, a kitért Josephus, mégis olyan központi területeit sértette a zsidó életnek, amelyek különösen vallási szempontból voltak érzékenyek: a területi önállóságot, a pénzügyi függetlenséget s a politikai és vallási szabadságot. Adót szedtek – ami különösen ártalmas volt, hiszen a zsidó tanítás által előírt vallási tized után következett. A római csapatok állandóan jelen voltak az országban, s ahogy Josephus maga mondja, „nagy csapást” jelentettek a zsidókra. Széles körű volt az ellenérzés és állandó az ellenállás, jó és rossz kormányzat alatt egyaránt. A rómaiak nem szándékosan döntöttek zsidóellenes politika mellett, de az ellenségesség parazsa bármikor fellobbanhatott. I. sz. 66-ra a rómaiak elleni harc már megszokássá, sőt tiszteletre méltóvá vált. A sokféle különleges privilégiumok ellenére a rómaiak maguk is különösen problémás alattvalóknak tekintették a zsidókat; Josephusnál legalábbis azt mondja Titus a Jeruzsálemnél ostromlott lázadóknak: „Kezdetől, hogy Pompeius legyőzött beneteket, sohasem szünetelt a felforgatásotok.” (*Bellum Judaicum* 6.329.) Az ókori írók a függetlenségi vágyat és az engedetlenséget a zsidók „nemzeti jellegzetességeként” írták le; modern történész illet nem mondhat.

Az egyre erőszakosabb összecsapások a római kormányzók és zsidó alattvalóik között a háború előtti két

(A szerző a tel-avivi Egyetem tanára, tanulmányát a *Múlt és Jövő* felkérésére írta.)

évtizedben egyre több zsidó forradalmi sejt létrejöttét eredményezték, többnyire felfegyverezve és messiási reményekkel. A zsidó forradalmi csoportok kicsik voltak, de sok volt belőlük, s többnyire egymás ellen fordították erejüket, nem volt köztük jó együttműködés. Júdea-ban sosem alakul ki egyesített forradalmi mozgalom. A sok csoport közül csak párnak tudjuk a nevét. A zelóták például olyan kis szakosított forradalmi csapatokból álltak, ahol többnyire papi vezetéssel lelkes (zelóta) odaadással szolgálták az Urat – a földi urak ellenében. A „sicarii”-k (a késesek, ahogy a rómaiak hívták őket) hagyományos terrorista taktikát követtek, hogy kikeressék a rómaiakat, és megfélemlítsék támogatóikat. Egy bizonyos Theudas nagy csoportot gyűjtött maga köré, és éppen száraz lábbal kívánt átkelni a kettévált Jordánon, amikor letartóztatták, és a római kormányzó, Fadus parancsára keresztre feszítették (44-45). Pár évvel később Eleazár ben Deinaios – aki a régi rabbiak szerint nagyon erőszakos volt, s Josephus rablóvezérnek titulálja – húszéves lázadó harcba kezdett, amíg Felix kormányzó el nem fogta, s el nem küldte Rómába, ahol a vadállatok elé vetették. Felix egy másik, egyiptomi prófétát is üldözött (de sikertelenül), akinek nem maradt fenn a neve, de szintén nagy tömegek követték, s azt tervezte, hogy felkent (messiás) királyként bevonul Jeruzsálembe – legyőzték, és nem hallunk róla többet. Sok más csoport is volt, melyeknek a neve sem ismert. Többen Jeruzsálemben működtek: „Minden gazember, körülvéve magát saját rablóbandájával, mint valami zsarnok, tépázta a mérsékeltet” (*Bellum Judaicum*, 2.275). A rómaiak szemében Jézus és Keresztelő János nyilván ugyanilyen bajkeverőnek látszott.

Az egy forradalmi hevület terjedt, e csoportokban is előtérbe került a messiási lelkesedés. Volt egy híres jóslat, mely szerint ebben az országban jelentkezik a világ vezetője. S nem ez volt e hit egyetlen ihletője. A már háromszáz éve terjedő zsidó apokaliptikus irodalom különösen megerősödött Júdea római megszállása alatt. Ekkor érezték csak igazán, hogy az erőszakos változásokról és a régi rend visszaállásáról szóló jóslatok bármikor be következhetnek, s elősegíthetőek gyakorlati tettekkel.

A tett ideje épp i. sz. 66-ban jött el, amikor a zsidók visszafordíthatatlanul háborúra kötelezték el magukat a rómaiak ellen. Sokan persze reménytelennek, öngyilkosságnak látták e harcot, s ezt meg is mondták. Josephus, aki utólag eleméz, állandóan ismétli e témát, de rövid pályafutása a forradalmi haderő tábornokaként elmentmond a folyamatos békevágyról szóló állításának; nyilván ő is optimista volt, csak ezt később apológia, propaganda és akademizmus mögé rejti. A józan véleményekre is hatnak mindig a hangulatok és a körülmé-

nyek: a legtöbb zsidó úgy döntött, hogy elege van a római visszaélésekből, Jeruzsálemben marad és megvívja harcát. E döntés nem lemondásból, hanem határozottságból következett: a zsidó történelem, ahogy a szent történelem leírásaiban látjuk, sok ihlető példaképet tár elénk – sok lehetetlen győzelemről, amelyet isteni vezetés segítségével vívtak ki. A nem is olyan régi Makkabeus-harcok megerősítették e mintát: ahogy a régi elnyomókat legyőzték, most is győzni fogunk – az Úr megment. A Cestius fölött aratott első győzelem a dicső befejezés záloga volt nyilván.

Ezért természetes, hogy az új államot a Templomban alapították meg. A főpapok és a zsidó nemesség összefogott a kevésbé előkelő származású harcosokkal – ebben a törekeny koalícióban a politikai és társadalmi elit megőrizte hatalmát, a fegyveresek pedig nemzeti hővéssé alakultak. A koalíció minden tagja a forradalom híve volt, de semmi más nem kötötte őket egymáshoz. Ez az egyezés magában hordta az összeomlás csíráit. De mind a zsidó arisztokraták, mind a lázadó vezérek hozzászórtak már a belső harcokhoz. A Róma-ellenes frakciók laza szövetsége, mely az új államot uralta, hamarosan a bomlás jeleit kezdte mutatni. Ez a bizonytalanság azt hozta magával, hogy az első jeruzsálemi rezsim nem tudott átűtő sikert elérni a háború első évében a harcmezőn. A kormány vezetői és a katonai vezetők közötti bizalmatlanság azt eredményezte, hogy erőforrásaikat nem a legjobban használták ki. A vezetők maguk folyamatosan áskálódtak, s a különböző szabadcsapatok ezt saját előnyükre fordították. Miután Galilea (ahol Josephus maga volt a parancsnok) elesett s a rómaiak kezére jutott, a jeruzsálemi hadvezetés államsínyint kísérelt meg, legyilkolva a kormány vezetőit s önmagukat segítve hatalomra.

De a hatalmat megragadó fegyveres forradalmárok is laza szövetségben voltak csak – ez a helyzet újra meg újra visszatér a háború tragikus története során: a belső széttöredezettség, a zsidók átkos megosztottsága vesztüket eredményezte. A lázadók sok kis csapatot alkottak, csak a közös érdek és a külső ellenség kényszerítette őket egy csoportba: amint hatalomra kerültek, szétesett ez az összetartás. Két évük volt a jeruzsálemi frakciónak, hogy a 70-es végső roham előtt megszervezzék a védelmet, de nem sokat tettek ezért, vitáikkal voltak elfoglalva. Végül három nagyobb érdekcsoport rajzolódott ki: a zelóták, akiket Eleázár ben Simon vezetett, és a lazább frakciók, mint a Giszkalai Jánosé vagy a Simon bar Gioraé (akinek neve „betért fia” volt). A területek élesen elkülönültek: Eleázár a Templomban s a Belső Udvarban helyezkedett el, János ellenőrizte a Templom-hegy többi részét, s ketten együtt uralták – mivel felül voltak – a Templom-hegy alatti senki földjét az Alsóvárosból, amely a hegy déli oldalánál volt (az Ophel). Simon pedig a város többi részét ellenőrizte – az Alsóváros nagy részét, az egész Felsővárost s a második és harmadik fal közti északi és északnyugati területeket; bázisa a Phasael-torony volt a város nyugati sarkánál.

Sokan meghaltak a polgárháború két éve (67–69) alatt, de a harcok legjelentősebb következményeként felégették a város ostromára félretett élelemkészletet. Minden harcoló fél úgy ítélte meg, hogy ellenfelét akkor tudja leghatékonyabban meggyengíteni, ha felégeti az ételraktárait. Az előrelátható eredmény az volt, hogy 69 őszére minden vagy majdnem minden élelemraktár a

lángok martaléka lett. Josephus panaszkodik: „az éhínség győzte le őket, mely nem következett volna be, ha ők maguk elő nem készítik” (*Bellum Judaicum* 5.26.), biztos igaza van.

Még a 70 tavaszán megérkező római hadsereg sem szüntette meg a belső harcokat. Amikor épp szünetelt a háború a rómaiak ellen, akkor a zsidók egymás ellen fordították kardjukat. A különálló erők sosem fogtak össze, inkább védték a rómaiaktól is azt a területet, amit egymás ellen is védték. A rómaiak szisztematikusan keresztültörték a három falat, és megérkeztek a Templom-hegyre Tammúz havában. Éhség okozta gyengeségük és egységes fellépésre való képtelenségük ellenére a zsidók olyan elszántan harcoltak, hogy az a rómaiaknak szinte emberfölöttinek tűnt. Josephus különös érzelmekkel telítve írta le az első csatát, mely mindig véres és vad: „Kemény harcok bontakoztak ki a bejáratoknál, a rómaiak megpróbálták betörni a szentélybe, a zsidók pedig igyekeztek visszaszorítani őket az Antóniusz-erőd. A rakéták és a lándzsák használhatatlanok voltak, úgyhogy a kard-ki-kard győzött, s szinte azt sem lehetett már látni, ki harcol kivel, mert az emberek mind összegabalyodtak, és a helyszűke miatt felbomlottak a sorok. Mindkét oldalon nagy volt a mézarlás, és a harcosok letaposták és eltiporták a lehullott testeket és pajzsokat. Bármely irányba fordult a harc, mindig lehetett hallani az éppen nyertesek üdvrivalgását és a vesztesek jajkiáltásait. Annyira összezavarodott a csatarend, hogy kiegyenlítődték az esélyek, hisz egyik oldal sem menekülhetett. Az első sorokban csak ölni vagy halni lehetett, nem volt menekvés, hisz a többiek nyomultak a harcban, s nem maradt a két hadsereg között semmi tér.” (*Bellum Judaicum* 6. 74-9.)

Ez a csata teljes 12 órán át tartott. Ahogy a verekedések és harcok folytonosan követték egymást, a zsidók lassan tért vesztettek a Templomhegyen. A hegy építményeit sorban felgyújtották a rómaiak, vagy a visszavonuló zsidók maguk.

A zsidók hitték, hogy amíg a lángoló Szentélyt birtokolják, addig nincs minden veszve, az Úr majd beavatkozik, hogy elpusztítsa a rómaiakat és megmentse Templomát és népét; sokan úgy hitték, hogy ez az az utolsó apokaliptikus csata a fény és a sötétség fiai között. De Áv hó 10-én (hagyományosan 9-én) a rómaiak győztek, és a Templomot a lángok martalékává tették.

Josephus persze nem jegyzi fel, milyen erőfeszítések voltak szükségesek, hogy felgyújtsák az építményt, amely kőből volt, fémmel borítva – ehelyett apologetikus módon azt állítja, hogy Titus római tábornokának parancsa ellenére egy túlhevült katona lángoló fáklyát dobott az épületre, mire az lángra lobbant. Josephusnak megvoltak az okai e hazugságra, de máshol mégis átenged információkat, leírja a szemé elé terülő borzalmas látványt:

„A lángok dőreje az elhulló áldozatok üvöltésével vegyült; a domb magassága és az egyre magasodó lángok miatt úgy látszott, mintha az egész város égne. Fülcsikító zaj volt – a római légiók hadi kiáltásai, a tüztől és kardtól körülzárt lázadók üvöltése, akik elvága egy helyütt pánikba esve menekültek, másutt az ellenség karmai közé, halálkiáltásokat hallatva. A városban maradtak kiáltásai belekeveredtek a védők jajszába; s most az éhségtől csonttá aszalódottan új erőt gyűjtöttek, hogy megsirassák a lángoló templomot. Szinte

íme elközelt. Ezrának mondatik: „Ha életben vagy, látni fogod, ha sokáig élsz, gyakran csodálkozol majd, mert az idők vége gyorsan elközelt” (4.26.).

A régi rabbik magyarázatai eltérőek a Rombolással kapcsolatban. Mint a korai látnokok, némely bölcsök arra a következtetésre jutottak, hogy a Templom Izrael bűnei miatt romboltatott le. Nem véletlen, hogy a legteljesebb rabbinikus szöveg, amely a Rombolásra próbált válaszolni, Jeremiás Síralmait kommentálja, ahol azt látjuk, többek között, hogy Mózeszt elhívják sírjából, hogy sírjon együtt az Úrral, az angyalokkal, az ősatyákkal és a prófétákkal, mialatt Ábrahám vitatkozik az Úrral: „Világ Ura, miért számúztad gyermekeimet, miért adtad őket pogány nemzetek prédájául, akik természetellenes halálba kergetik őket, lerombolva Templo-mukat, a helyet, ahol feláldoztam égő áldozatként fia-mat, Izsákot Előtted?”. S az Úr válasza: „Gyermekeid bűnöket és kihágásokat követtek el a Tán [Tóra] egésze ellen csakúgy, mint az őt alkotó huszonkét betű ellen.” Más bölcsök viszont az Ezra 4 könyvének zavarodottságát tükrözik: a Második Templom utolsó namzedéke, erkölcsösebb volt, mint az Első Templom utolsó namzedéke, amely „bálványimádás, erkölcstelenség és vérontás miatt lett elpusztítva; s megkérdezték: „Miért pusztítottat el a Második Szentély, hisz ebben az időben mindenki a Tánt tanulmányozta, betartottuk az előírásokat a jótékonyssággal kapcsolatban? Azért, mert ok nélküli gyűlölet (szin'at hinnam) uralkodott. Ebből az a tanulság, hogy az okatlan gyűlölet még a bálványimádásnál, az erkölcstelenségnél és a vérontásnál is súlyosabb bűn” (b. Yoma 9b).

A Pusztulásra adott különböző zsidó válaszok, mégha egybeestek is a jelen és a jövő értékelésében, mind azon a hiten alapultak, hogy az Úr szerződést kötött Izraellel a Héber Szövetség Könyve szerint, a Kinyilatkoztatás Ura, akinek vezérlő kezét érezzük az emberi történelemben. Az Úr személyes érdeklődést tanúsított a zsi-

dók iránt, különös helyre állított minket, átöelve az időt a kezdetektől az előrelátható végig, jutalmat s büntetést osztva. Ezért a történelem elvont, szent lett és időtlen. Minden tragédia és minden győzelem rejtett isteni üzenetet tartalmaz: az Úr egyetértése vagy egyet nem értése okát, vagy az Úr tervének jelét találjuk bennük. A zsidók lázadása – a Pusztulás – egyedi esemény volt, egyedi üzenettel, s ha mégis beleillett a korábbi mintákba, ez sem okoz ellentmondást, mert maga e minta volt szintén teljesen egyedi. A jövő mégis biztos – a Rabba Síralmaiban Mózes azt mondja a népnek: „Eljő az idő, amikor a Mennyegek Ura titeket is megítél.” De ez a beszélgetés persze maga is a Mennyegekben zajlik, nem a földön. A rabbik nem tanították az azonnali feltámadás tanát.

A történelem rabbinikus felfogásának hátránya a görögöktől tanulható ésszerű sémákhoz viszonyítva az, hogy a jelen helyzetek igazsága mindig csak utólag értelmezhető, mert az igazi prófécia már régen befejeződött. Feljegyezték, hogy Joh Lánán ben Zakkaj azt mondta: „Ha épp palánták vannak a kezdedben, s azt mondják neked, »gyere, itt van a Messiás!« – előbb fejezd be az ültetést, s csak aztán menj ki fogadni őt. S ha az ifjak azt mondják neked: »Gyerünk, építsük fel a templomot!« – ne hallgass rájuk” (Avot de Rabbi Nathan B 31 verzió).

Ami változhat, az nem a múlt és jövő megértése, hanem mindig a jelené. A világ ma is nyitva áll, mint egy könyv, de elfelejtettünk olvasni: „Johánán rabbi és Eleázár rabbi mindketten azt mondták: »A korábbi nemzedékben kinyilvánított a bűn – és kinyilvánított a végső ítéletük is. A későbbi nemzedék számára nem vált nyilvánvalóvá bűnük – s nem nyilvánvaló végső ítéletük sem«” (b. Yoma 9b).

Ezért a bölcsök – a várakozás idejére – az erkölcsi felelősséggel teljes viselkedést hangsúlyozták.

KOZMA GYÖRGY FORDÍTÁSA

NAGYVILÁG

FELHÍVÁS

A NAGYVILÁG rendkívül nehéz anyagi helyzetbe került. Hogy a – reméljük, átmeneti nehéz gazdasági helyzetben is megőrizzük a lap folytonosságát, biztosítsuk a világirodalom élő szellemi áramlatainak eljutását a magyar olvasóhoz, megalakítottuk a NAGYVILÁG BARÁTI TÁRSASÁG-ot.

Szretnénk, ha a NAGYVILÁG BARÁTI TÁRSASÁG élő kapcsolatot teremthetne a felnövekvő nemzedékekkel, és a világirodalom szeretetére, aktív értékelésére tudna nevelni mindenkit, akiben felébredt az irodalom megismerése iránti vágy. A Baráti Társaság szerepet szeretne vállalni abban is, hogy kötetlen találkozásokon, NAGYVILÁG esteken felkeltse és ösztönözze az élő világirodalom szeretetét. Ezt nemcsak személyes találkozások során kívánjuk megvalósítani, hanem olyan módon is, hogy a Baráti Társaság tagjai a NAGYVILÁG jövő kiadói tevékenységében (almanach, évkönyv) részt vehetnek.

Tagsági díj egy évre 100 Ft. Ennél nagyobb összegű befizetéseket köszönettel elfogadunk. A befizetéseket rózsaszín postautalványon a NAGYVILÁG BARÁTI TÁRSASÁG 1054 Budapest, Széchenyi u. 1. címére kérjük. Aki évi 1000 Ft-ot vagy ennél többet fizet be a Baráti Társaság céljaira, díjtalanul kapja a NAGYVILÁG-ot és egyéb kiadványainkat. Kérjük támogatását!

NAGYVILÁG BARÁTI TÁRSASÁG